

ALGUNES REFLEXIONS SOBRE EL FUTUR DE
LA POBLACIÓ DE BARCELONA

ANNA CABRÉ
Directora del Centre d'Estudis Demogràfics

Introducció.

1. L'evolució demogràfica previsible a Catalunya.

2. L'evolució demogràfica previsible a Barcelona.

3. Consideracions sobre els efectes i conseqüències de l'evolució demogràfica previsible.

3.1. La demanda de béns i serveis.

3.2. El mercat de treball.

3.3. La immigració estrangera.

3.4. L'envelliment.

4. Conclusió.

ALGUNES REFLEXIONS SOBRE EL FUTUR DE LA POBLACIÓ DE BARCELONA

Introducció

Molt em plau parlar de demografia en el marc d'un cicle de conferències que té per lema "Pensem". Al demògraf no sempre se li demana que pensi. A vegades, fins i tot, destorba quan pensa. Del demògraf s'espera gairebé sempre que doni xifres, moltes xifres.

De xifres, jo en donaré molt poques. Les principals són prou conegudes, entre altres coses perquè la seva immobilitat ha donat als habitants el temps de retenir-les.

Així, i com tothom ja sap a hores d'ara, a Catalunya som sis milions. De fet fa deu anys que som sis milions i això és una cosa insòlita: a cap altre moment dels darrers cent anys no hauríem trobat un replà tan llarg i tan llis en l'evolució de la població catalana.

Per altra banda, a Barcelona fa vint anys que som un milió i tres quarts: des de 1970 fins a les últimes estimacions, la població de Barcelona s'ha mogut entre 1.70 i 1.75 milions d'habitants. Durant els darrers anys Barcelona ha representat, doncs, una proporció quasi constant dels habitants de Catalunya: 29,4 per cent l'any 1981 i 28,5 per cent l'any 1986; per al 1990 cal certament esperar una xifra molt semblant, encara que lleugerament inferior. Aquest petit decreixement relatiu ens portarà, a deu anys del segle XXI, a un pes demogràfic de Barcelona dins de Catalunya pràcticament idèntic al de principis del segle XX: 27,7 per cent l'any 1900.

Aquesta aparent estabilitat és, però, el resultat d'un joc de mans amb les xifres, de tants com se'n poden fer. De fet, ni l'evolució en el temps ha estat regular ni la realitat que les xifres tradueixen és la mateixa.

M'acolliré, doncs, amb plaer, a la invitació a pensar que em fan el organitzadors i aprofitaré l'ocasió que m'és donada per deixar de banda les xifres tant com pugui i exposar més aviat, i sotmetre a debat, algunes idees i preocupacions referents a la població de Barcelona i la seva evolució futura. Aquestes idees provenen tant de la meva pràctica professional en la

demografia com de la meva experiència personal de barcelonina, filla i néta de barcelonins (no goso dir rebesneta: els avis de la meva àvia eren pagesos de Les Corts, que llavors no era encara Barcelona...), nascuda a Gràcia, criada a Sants, madurada a l'Esquerra de l'Eixample i "emigrada" no fa gaire, cap a un habitatge unifamiliar en algun lloc del Vallès Occidental.

Aquestes idees, les exposaré en tres parts: l'evolució demogràfica previsible del context català, l'evolució demogràfica previsible de Barcelona i la problemàtica que aquestes evolucions plantegen.

1. L'evolució demogràfica previsible a Catalunya

Si fer previsions demogràfiques és sempre córrer el risc d'equivocar-se, en els moments actuals el grau d'incertesa és encara més important que de costum. La dècada dels vuitanta ha representat una ruptura respecte d'allò que havien estat les tendències demogràfiques anteriors, sense que s'hagin, però, manifestat clarament tendències noves. Per tot això, qualsevol intent de previsió no pot fer-se ara a partir de l'observació de la tendència, sinó que caldrà fer-les, amb tota reserva, a partir de consideracions sobre els trets estructurals del passat i la seva possible modificació a partir dels principals fets que s'han produït durant els darrers anys o els que han d'esdevenir amb tota probabilitat en els anys que vénen.

Els dos principals trets estructurals de la demografia catalana des del darrer terç del segle passat, trets que la singularitzen fins i tot a nivell internacional, han estat el feble nivell de la reproducció biològica i la importància del moviment immigratori.

La davallada històrica de la fecunditat a Catalunya, que arrenca a meitats del segle passat, va precedir no sols la de la majoria de regions europees, tret de les franceses, sinó que també sembla haver-se donat amb independència (per a no dir amb anticipació) respecte de la baixa de la mortalitat. Les famílies catalanes van començar a limitar llur descendència quan l'esperança de vida en néixer no superava els 30 anys, mentre que altres països europeus, que gaudien

llavors d'expectatives superiors als 45 anys coneixien encara natalitats exuberants. Aquesta feble fecunditat ha estat, de llavors ençà, un tret permanent de la societat catalana que ha conegut només excepcions de curta durada.

De fet, i segons els meus càlculs personals, si no s'hagués produït immigració durant el segle XX, els sis milions actuals de catalans es veurien reduïts a 2.360.000; la xifra fóra encara superior als dos milions d'habitants de l'any 1900, però el creixement hauria estat molt limitat. La població de Catalunya representaria aproximadament el 6% de l'espanyola, en lloc de representar-ne el 16,5% actual.

Així doncs, 3.640.000 dels actuals habitants, més del 60% del total, són fruit directe o indirecte de la immigració del segle XX, que ha portat cap a Catalunya uns 3 milions de persones. També segons els meus càlculs, més del 75% dels actuals catalans són migrants del segle XX o hi estan emparentats en primer grau, per filiació i matrimoni. Una immigració d'aquesta envergadura ha resultat del cúmul d'un saldo migratori fluctuant però que sempre, durant un segle i fins 1980, ha estat de signe positiu.

El fet que aquesta immigració hagi alimentat principalment (i contínuament) els graons inferiors de la piràmide social ha propiciat la promoció social del conjunt dels habitants, incloent-hi els propis migrants. És clar que també es podria fer el plantejament invers: que és el sistema social català, amb la importància que hi té la promoció social, el que ha causat alhora la feble fecunditat i l'aspiració d'un corrent migratori continuat, orientat principalment cap a la realització de les feines menys cobejades. En qualsevol cas, la immigració sembla haver-se constituït en part integrant del sistema de reproducció demogràfica i social a Catalunya, i això és un tret estructural que no es pot deixar de banda.

Si la reproducció biològica hauria garantit el manteniment de la població catalana, és la immigració la que ha aportat els treballadors necessaris per a sostenir el creixement econòmic cada vegada que s'ha produït una conjuntura favorable. Durant la darrera

d'aquestes conjuntures, la fortíssima immigració va coincidir amb una nupcialitat precoç i més generalitzada, que tingué per efecte un augment notable dels indicadors de la fecunditat. Com a resultat, el creixement demogràfic de Catalunya va assolir taxes del 2,5% anual, valor que supera el de molts països de Tercer Món. De fet, durant el període de màxim creixement de la població mundial, entre 1950 i 1980, Catalunya va augmentar la seva quota de representació a nivell mundial, passant a representar del 1,29 a 1,34 per mil dels humans.

Com sol succeir, durant aquests anys es van fer previsions demogràfiques literalment explosives, que indicaven per a la Catalunya de l'any 2000 una població superior als 15 milions d'habitants.

Evidentment, les prediccions no s'han fet realitat. Des de 1975, la situació demogràfica va capgirar-se bruscament i per partida doble. Per una banda, la nupcialitat i la fecunditat van experimentar davallades d'una magnitud i una rapidesa sense precedents en temps de pau. En deu anys, els casaments van disminuir de 45.000 a 27.000; els naixements, que eren superiors a 110.000 els anys 1974 i 1975, són inferiors a 70.000 des de 1982 i se situen actualment a nivell dels 58.000. Per comprendre el que representen aquestes xifres, cal considerar que a una població estacionària (amb creixement nul) de 6 milions d'habitants i una esperança de vida com la catalana (de l'ordre de 75 anys), li correspondrien 80.000 naixements per any. Les xifres de 1975 eren, doncs, clarament desbordants, però el moviment en sentit contrari ha anat molt enllà i fa ja molts anys que dura. De fet, solament la joventut de l'estructura per edats i la contínua millora de l'esperança de vida han impedit, fins ara, que el creixement natural no esdevingués negatiu, encara que sigui cada cop més insignificant (d'un ordre, actualment, de les 10.000 persones per any).

Per altra banda, el saldo migratori, que havia anat disminuint en volum des del màxim dels primers anys seixanta, esdevé pràcticament nul entre 1975 i 1980 i, per primera vegada al segle, es torna significativament negatiu entre 1981 i 1986, amb una pèrdua

emigratòria neta d'aproximadament 100.000 habitants.

La conjunció d'ambdues evolucions es va traduir en un creixement pràcticament nul entre 1981 i 1986: els pocs milers d'habitants de diferència, entre tots dos Padrons, no tenen significació estadística si es consideren els marges d'error que es poden admetre per a les operacions censals. Aquesta aparent immobilitat s'ha traduït, però, en un canvi estructural impressionant: la piràmide catalana mostra actualment, a la seva base, unes entrades profundes que s'anuncien ja com una pertorbació molt més important que les que van representar, en el passat, les generacions buides nascudes durant la guerra i la postguerra.

¿Què ha passat des de 1986 ençà i, sobretot, què cal esperar que passi en endavant?

La informació demogràfica que disposem per al període posterior a 1986 és poca i s'ha d'utilitzar amb reserva. Sabem que des de 1985 està augmentant la nupcialitat, encara que lentament i sota l'efecte, en bona part, de les segones núpcies dels divorciats. Sabem també que la natalitat està en el seu punt més baix fins ara i no ha donat encara signes de recuperació, mentre que l'edat a la maternitat augmenta contínuament. Sabem que la taxa bruta de mortalitat va en augment degut al canvi de l'estructura per edats i que s'aproxima ràpidament al nivell de la taxa de natalitat, que actualment la supera en poc més de l'1 per mil. La situació es caracteritza, doncs, per un creixement vegetatiu pràcticament nul.

Per altra banda, de l'observació de les altes i baixes del Padró Municipal d'Habitants, que són un indicador de les migracions, sembla desprendre's una nova inversió del moviment migratori: les pèrdues més elevades (entre -14.000 i -15.000 per any) corresponen als anys 1983 i 1984, disminueixen després fins el 1987 i es transformen en un saldo positiu (entre 9.000 i 10.000) l'any 1988, últim any del qual disposem de dades. Aquesta evolució sembla ser confirmada per informacions de tipus qualitatiu,

encara que caldrà esperar l'aparició de noves dades per confirmar la tendència.

En espera d'aquestes dades (altes i baixes de 1989 i 1990 i, sobretot, els resultats del pròxim Cens), sembla possible preveure que la població que apareixerà en el Cens de 1991 superi definitivament els 6 milions d'habitants. Que això ho faci de forma merament simbòlica o en una mesura més important dependrà, essencialment, de la magnitud de les migracions, presumiblement positives, entre 1988 i el moment del Cens.

Més complicat resulta preveure què passarà d'ara endavant. Per això caldrà fer, certament, consideracions d'ordre demogràfic però també passar revista als principals canvis que s'han produït en la situació general, entre els quals cal esmentar, sobretot, l'entrada del nostre país a la C.E.E., l'organització per part de la ciutat de Barcelona dels Jocs Olímpics de 1992 i el canvi de la conjuntura econòmica general.

En aquest nou panorama, els efectes de la conjuntura sobre la demografia sembla que haurien de ser euforitzants, traduïnt-se en un augment de la immigració i una recuperació de la nupcialitat i de la fecunditat. Vegem-ho.

Per una banda, el canvi de situació en el mercat de treball, amb la reducció accelerada de l'atur (l'oficial i, sobretot, el real), s'ha manifestat ja en l'aparició de determinades penúries de mà d'obra, en particular en les tasques agrícoles temporals i en feines dures o poc qualificades. Aquesta situació sembla destinada a agreujar-se si es considera l'augment important de la qualificació nominal i real dels joves, així com l'augment general del nivell de vida de les seves famílies; això, combinat amb l'arribada al mercat del treball de les generacions decreixents nascudes a partir de 1977, fa que les expectatives professionals dels joves augmentin considerablement i que s'hagi de recórrer a la immigració, vingui d'on vingui, per cobrir determinat tipus de llocs de treball la mecanització dels quals és impossible o poc rendible en moments d'alta competència internacional. Per aquesta raó, es revisaran probablement algunes de

les restriccions referents a la immigració extracomunitària, l'única que sembla poder respondre a les demandes qualitatives d'un mercat del treball que té característiques cada cop més similars en el conjunt de països de la C.E.E.

Les demandes per a aquest tipus de revisió seran probablement fortes a Catalunya, que té una economia acostumada des de fa cent anys a treballar amb una oferta il·limitada de mà d'obra procedent de la immigració. Sense perdre de vista que els migrants potencials provinents d'altres zones d'Espanya (o de Portugal), tot i sent cada cop menys, existeixen encara.

Per altra banda, cal esperar un augment de la nupcialitat causat per la millora de les expectatives dels joves; això, i la "realització" dels naixements retardats durant els anys difícils, juntament amb l'abundor de persones en edat fecunda, deixa esperar un augment substancial de la natalitat durant la dècada dels noranta i principis del proper segle.

La previsible tendència a l'alça dels dos components del creixement, el natural i el migratori, fan probable un creixement demogràfic positiu a partir de 1990. En quina mesura ja és més difícil saber-ho, sobretot si es considera que, a banda dels elements que acabo d'assenyalar i que em semblen destinats a ser els predominants, se'n poden preveure d'altres en sentit contrari.

Així doncs, la previsible immigració de treballadors (amb família o sense) pot veure's parcialment compensada pel manteniment i fins i tot l'augment de l'emigració de retorn, quan els antics migrants dels anys cinquanta i seixanta s'aproximin massivament a l'edat de jubilació, cosa que encara no s'ha produït. En aquest sentit, cal assenyalar que el canvi de signe de les migracions de l'any 1988 es deu a un augment substancial de les entrades, mentre que les sortides romanen al mateix nivell que els anys 1984 i 1985.

Pel que fa al moviment natural, i en particular a la natalitat, cal considerar no sols l'expectativa optimista, que pot trobar suport en evolucions com l'actual

boom natalista suec o la tendència a l'alça moderada en molts països europeus; existeix també, però, la possibilitat que la resposta a la conjuntura econòmica favorable sigui més mitigada, tant per efectes de dificultats particulars (carestia de l'habitatge, vida quotidiana complicada per a les dones que treballen), com per efectes de l'eventual consolidació de models culturals que han estat en extensió fins ara (llars unipersonals, infant únic, maternitat tardana, etc.).

Les possibilitats d'evolució que té ara la demografia catalana ofereixen, doncs, un ventall de variació ample, encara que, al meu parer, aquest ventall se situa tot ell dins del camp del creixement positiu.

2. L'evolució demogràfica previsible a Barcelona

Moltes de les coses dites fins ara, pel que fa a Catalunya, són igualment vàlides per a Barcelona. Històricament, els trets demogràfics que han estat assenyalats com estructurals per a Catalunya (fecunditat reduïda, importància de la immigració) s'han generat en primer lloc a Barcelona. Com en tants altres terrenys, la nostra ciutat ha estat el nucli d'on han irradiat els nous comportaments demogràfics cap a la resta de Catalunya. I també pel que fa al futur, les possibles tendències que s'han assenyalat amb caràcter general (immigració de treballadors, emigració de retorn, augment de la fecunditat), s'haurien de manifestar a la ciutat de Barcelona.

Dit això, s'ha de considerar que Barcelona té característiques específiques que fan que el pronòstic que ara per ara mereix el seu futur demogràfic sigui força diferent del de Catalunya. Entre aquestes característiques figuren no només les seves evidents particularitats socio-econòmiques, sinó també els principals trets de la situació urbanística: la densitat i la saturació del seu espai. Aquests trets expliquen en bona part l'estancament demogràfic dels darrers vint anys i limiten considerablement el ventall de possibles en quant a l'evolució futura de la població barcelonina.

Durant el *boom* demogràfic català, de 1950 a 1975, Barcelona va tenir d'una manera constant un creixement demogràfic positiu, que tenia el seu

suport en dos pilars: un creixement immigratori exuberant (que va conèixer el seu punt culminant en el primer quinquenni dels seixanta) i un creixement natural que anant *increscendo* fins el 1968, es va mantenir a nivells notablement elevats fins el 1973 per efectes d'una alta natalitat.

Entre el 1975 i el 1981, per primera vegada, el moviment migratori pren un caire negatiu, amb pèrdua de 49.128 persones, aproximadament les mateixes que es guanyen gràcies al creixement natural (50.619). La població de Barcelona s'estabilitza, doncs, amb un creixement pràcticament nul.

En el quinquenni següent, 1981-1985, el creixement natural ja és tan baix (4.849 persones) que no pot contrapesar la pèrdua emigratòria (-55.664 persones); en resulta una disminució de població de 50.000 habitants.

Finalment, a partir del 1985, el propi moviment natural passa a ser negatiu, quan els naixements esdevenen inferiors a les defuncions. És una situació que era tradicional en la Barcelona d'abans del 1920, però que mai no s'havia combinat amb un creixement migratori igualment negatiu.

El creixement demogràfic de Barcelona en els moments actuals es caracteritza, doncs, pel signe negatiu dels seus dos components, sense que sigui ara per ara previsible un canvi de tendència, la qual exigiria, per les raons que ara diré, una represa considerable de la fecunditat.

En el signe negatiu del moviment natural hi té solament una influència anecdòtica el fet que el nombre de defuncions hagi anat augmentant sota l'efecte del progressiu envelliment de la població; aquest factor podria, però, ser molt més important en el futur, donat que el procés d'envelliment es farà sens dubte més agut. El signe del moviment vegetatiu ha estat, però, determinat per la davallada ininterrompuda de les xifres de naixements; aquesta s'explica pels motius conjunturals aplicables a tota Catalunya, però també per les característiques i circumstàncies pròpies de Barcelona: la fecunditat és no sols netament

inferior a la de Catalunya (1,16 i 1,35 fills per dona respectivament l'any 1987) sinó també considerablement més tardana; mentre la fecunditat de les dones de 30 a 40 anys és lleugerament més alta que al conjunt de Catalunya, la de les menors de 25 anys és molt inferior, pràcticament la meitat. Cal considerar, respecte d'això, que el grup de joves adults (relativament molt poc fecunds) és encara relativament abundant a Barcelona, mentre que el grup de 30 a 40 anys, relativament més fecund, es veu precisament minvat per la reiterada tendència de les noves famílies a deixar Barcelona.

I això ens porta al tema del moviment migratori: si bé, i com ja s'ha dit, el saldo migratori negatiu de Barcelona es dona des de 1970, en els darrers anys no sols ha augmentat, sinó que s'ha generalitzat a persones de totes les edats, essent particularment importants les d'edats compreses entre 20-39 i 0-14, fet que il·lustra la ja esmentada tendència a l'emigració familiar.

Segons les dades sobre el destí dels emigrants, més de la meitat (57%) es dirigeixen a altres indrets de la província de Barcelona, el 15% van a la resta de Catalunya, el 26% van a la resta d'Espanya (5,4% a Andalusia, 3,1% a Madrid i 3,1% a Balears), mentre que el 2% es dirigeix a l'estranger.

Cal assenyalar però, que el saldo migratori cada cop més negatiu ho és malgrat un nombre d'arribades a Barcelona també creixent. Això és important perquè no sols indicaria la tendència a un esponjament per emigració, sinó també, i és més important del que sembla, a una creixent tendència a la substitució de població, és a dir, la substitució de barcelonins més o menys antics per habitants d'altres orígens.

Dels dos components del creixement el migratori és el de major importància, tant quantitativa com qualitativa. Quantitativament, perquè durant els anys 1986 i 1987, per exemple, la pèrdua emigratòria (unes 9.000 persones en mitjana) va ser prop de sis vegades superior a la pèrdua vegetativa (unes 1.550 persones en mitjana); qualitativament, perquè lluny de compensar el dèficit vegetatiu, com ho feia en el

passat, el moviment migratori l'agreuja, accentuant, per l'emigració selectiva, l'envelliment de la població i pressionant, a la baixa, sobre la natalitat i, a l'alça, sobre la mortalitat.

L'emigració ha esdevingut, doncs, el factor clau en l'evolució demogràfica de Barcelona, essent-ne el factor que té major independència i valor explicatiu. Una hipotètica disminució de l'emigració, per a no parlar d'una improbable inversió del signe migratori, tindria indiscutibles efectes positius sobre el moviment natural; en canvi una hipotètica tendència a l'augment de la nupcialitat i de la fecunditat, molt més probables, poden tenir segurament l'efecte, en les condicions actuals del mercat immobiliari, d'incrementar l'emigració de Barcelona cap a la seva perifèria metropolitana, o fins i tot més enllà.

Resulta difícil imaginar en quines circumstàncies podria frenar-se el decreixement emigratori de Barcelona. Com ja s'ha dit, es tracta d'una ciutat alhora densa i saturada, amb unes disponibilitats limitadíssimes d'espai, en què la demanda residencial ha d'enfrontar-se amb la competència d'altres demandes, sovint d'interès supramunicipal: espai per a infraestructures urbanes i de comunicació, espai per a equipaments col·lectius, espai per a noves activitats, públiques i privades (administracions, empreses). L'evolució de la demanda residencial, relacionada amb l'evolució de l'estructura familiar i amb l'augment del nivell de vida, sembla exigir, per altra banda, un augment de l'espai disponible per persona, cosa que per si mateixa tendria a reduir la densitat actual.

Tot el que s'ha dit fins aquí, que resumeix en bona part l'informe per al Pla Estratègic Barcelona-2000 que vam realitzar Isabel Pujadas i jo mateixa, fa que consideri la situació demogràfica actual de Barcelona, caracteritzada per l'emigració, el decreixement i l'envelliment, com difícilment reversible.

Ja fa uns anys, les previsions que per a l'Ajuntament de Barcelona va realitzar un equip format per Joan Soler, Julio Moreno i jo mateixa, previsions que consideraven un gran nombre de possibilitats, mostraven que, a l'horitzó del 2000, la població de

Barcelona envellia en qualsevol de les combinacions d'hipòtesis aplicades. També mostraven l'ineluctable decreixement de la població en totes les variants excepte una, que aconseguia mantenir la població en torn al milió i tres quarts a base de reduir la mortalitat, augmentar la fecunditat fins a 2 fills per dona l'any 2000 i mantenir un saldo migratori nul a partir de 1985. Crec que a hores d'ara ja es pot afirmar que no s'han donat les condicions per a la manifestació de l'"escenari optimista" i que no sembla que s'hagin donat en el futur més pròxim, a menys que es prenguin mesures immediates i a contracorrent del moviment espontani.

Així doncs, el pronòstic demogràfic per al futur de la ciutat de Barcelona, un pronòstic de reducció de la població i augment considerable de l'edat dels habitants, té un grau de fiabilitat molt més elevat que el que es pot concedir a les especulacions que s'han fet per a la població de Catalunya.

Que aquest pronòstic per a Barcelona pugui semblar a molts poc afalagador prové en bona part de qüestions de vocabulari. Per això he utilitzat premeditadament l'expressió "reducció de la població" en lloc de "decreixement" i "augment considerable de l'edat dels habitants" en lloc d'"envelliment", per evitar els termes més negativament connotats.

De fet, en una matèria com la Demografia, que sembla seriosa perquè remena moltes xifres, és molt freqüent ensopegar amb l'expressió d'objectius incongruents i no sempre prou justificats, amb valoracions que provenen més de la ideologia o dels terrors atàvics que no pas de la freda consideració dels fets. Així doncs, es bo reduir densitat (en un espai inelàstic) però no és bo decreïxer; és bo evitar les morts evitables, és bo viure molts anys, però no és bo que la població envelleixi; és bo tenir el nombre de fills que es vol i en el moment què es vol, però no és bo que en determinats moments o llocs de naixements siguin inferiors a les defuncions. Etcètera.

Dedicaré, doncs, la darrera part de la meua exposició a considerar alguns dels efectes de l'evolució demogràfica previsible a Catalunya i a Barcelona i

aprofitaré finalment l'ocasió que aquí se'm dóna per a reiterar les recomanacions que vam fer per al Pla Estratègic Barcelona 2000 i afegir-ne algunes que la meua experiència d'habitant suburbana m'ha suggerit recentment.

3. Consideracions sobre els efectes i conseqüències de l'evolució demogràfica previsible

No és aquí el lloc per a fer un inventari sistemàtic de totes i cadascuna de les transformacions previsibles i de les seves conseqüències. Em centraré doncs en els quatre punts que em semblen més importants: la demanda de béns i serveis, el mercat de treball, la immigració estrangera i l'envelliment. Evidentment els hauré de tractar molt breument, car cadascun d'ells podria ser, per si mateix, l'objecte d'una conferència.

3.1 La demanda de béns i serveis

Per a la previsió de la demanda de béns i serveis, les variacions del volum de la població només són importants si el seu ritme de creixement, positiu o negatiu, és molt ràpid. Si el creixement és lent, la variable demogràfica pot ser oblidada en benefici d'altres variables molt més explicatives de la demanda, com són l'evolució de la renda, dels models de vida o de les simples modes.

La previsió que la població de Barcelona seguirà decreixent poc a poc, mentre que la de Catalunya creixerà probablement a ritme lent, podria, doncs, fer-nos creure que la demografia no tindrà gairebé incidència en l'evolució de la demanda. Això fóra no tenir en compte que la lenta evolució dels efectius encobrirà una transformació molt més ràpida de la composició per edats, la qual cosa sí que incideix molt directament en l'evolució de les demandes lligades a l'edat, que són majoria.

L'estructura per edats, a Catalunya com a Barcelona, mostra tres trets característics, fruit de les fortes fluctuacions històriques de la fecunditat: el "forat" corresponent a les generacions buides nascudes entre 1937 i 1945; el "bony" corresponent a les generacions plenes nascudes entre 1962 i 1978 i

l'"esvoranc" impressionant que correspon als nascuts durant els darrers deu anys.

Els nascuts durant la guerra i la postguerra es troben ara en una edat en què no es fan notar massa; serà quan arribin a l'edat de la jubilació, a l'inici del proper segle, quan el seu nombre reduït es traduirà en una disminució de sortides del mercat del treball i en una ralentització, durant deu anys, de la progressió relativa del grup de persones de més de 65 anys. Això afectarà la demanda relacionada amb aquestes edats, començant a principis del segle XXI per les demandes dels avis "joves" i desplaçant-se gradualment cap a la de les "grans edats". Aquesta reducció pot accentuar-se per una eventual emigració d'antics immigrants cap a llurs terres d'origen, en arribar a la jubilació, però també pot ser contrarrestada per una eventual immigració de jubilats europeus o d'altres latituds. El resultat final, dependrà, evidentment, de les magnituds d'aquests moviments en sentit contrari, magnituds ara per ara imprevisibles.

Pel que fa a les generacions plenes nascudes entre 1962 i 1978, el seu pas s'ha notat fins ara en la pressió exercida successivament sobre l'habitatge (quan van néixer), sobre les diferents etapes del sistema escolar (sortiran definitivament del sistema universitari amb el canvi de segle), sobre el mercat del treball (al qual van arribar, almenys els més antics del grup, en les pitjors de les circumstàncies possibles) i finalment, en els moments actuals, sobre el mercat de l'habitatge altra vegada; en bona lògica, aquest grup tan nombrós, que travessarà les edats plenament fecundes fins passat l'any 2010, hauria de protagonitzar un augment del nombre de naixements, per molt que les seves actituds reproductives puguin ser restrictives.

Malgrat que les xifres demogràfiques són conegudes i previsibles, sembla que mai no s'hagi previst l'arribada d'aquestes generacions pletòriques a cadascuna de les etapes del seu cicle de vida; si s'ha previst, en tot cas no s'ha fet gaire cosa al respecte, o s'ha fet solament un cop manifestat el conflicte causat per la pressió; així doncs, les generacions més antigues d'aquest grup han hagut de patir sistemàticament

incomoditats, selectivitats, competitivitats i exclusions diverses. La seva experiència fóra un al·legat contra la elevada natalitat, que sempre compromet menys que un al·legat contra la imprevisió i la negligència de qui correspongui en cada cas.

La preocupació sembla més important pel que fa a l'arribada de les classes buides que ara es troben encara en les edats infantils. Això s'explica, possiblement, perquè els inconvenients recauen ara no tant en els membres d'aquestes generacions com en els qui en viuen, que s'inquieten, o en els que hi gasten, que veuen l'ocasió d'estalviar o recuperar recursos.

La reducció dels naixements va afectar, en primer lloc, el mercat immobiliari, accentuant la reducció de la demanda d'habitatges a principis dels vuitanta; ha afectat la venda de productes d'ús infantil (atenuada, però, per la millora del nivell d'ingrès); ha sacsejat l'escola primària forçant el tancament d'aules, la reassignació de mestres i la reducció del seu reclutament. A partir d'ara, i durant els noranta, s'aniran veient afectats l'ensenyament secundari (a partir de l'any que ve), les entrades al mercat del treball (primers noranta) i els efectius universitaris (darrers noranta). També es veuran afectats els consums lligats als adolescents i als joves; en aquest punt, com en el de l'ensenyament secundari i universitari, l'augment de l'ingrés de les famílies pot compensar en part la disminució dels efectius infantils, cosa que no ha passat amb l'ensenyament primari, que és general i obligatori. Així i tot, cal esperar transformacions qualitatives de la demanda, propiciades per la major possibilitat d'opció.

3.2. El mercat de treball

Una de les transformacions més importants que cal esperar, en els anys que vénen, és la del mercat de treball. En aquest terreny, la percepció de la situació per part de la denominada opinió pública està particularment desfasada, tant per l'impacte extraordinari que ha tingut la profunda crisi dels anys vuitanta com per l'efecte d'uns indicadors d'atur, difosos a intervals regulars, que malgrat mostrar una

evolució favorable no deixen de representar xifres molt importants, tant en termes absoluts com relatius. L'anàlisi del com i el perquè d'aquestes xifres és un tabú que no penso transgredir aquí. Diré només que la publicació paral·lela, igualment sistemàtica, de les xifres d'ofertes de treball insatisfetes (i no solament les que circulen per l'INEM) donaria una visió força diferent de la qüestió. No és cap especificitat catalana, ni espanyola; passa a tot Europa, però aquí passa i passarà més degut a les particularitats dels sistemes de contractació i de control i cobertura de l'atur.

La situació actual és, doncs, la de coexistència d'un atur relativament elevat i de determinades penúries de mà d'obra, en particular per a les tasques més dures i mal pagades com són les de l'agricultura.

És previsible que aquesta situació s'accentuarà: tot i mantenint-se un nivell considerable d'atur "estructural" (com en altres països europeus, on està estabilitzat entre el 5% i el 10% dels actius), s'agreuaran les penúries, que s'aniran estenent a sectors més nombrosos (podent anar fins als segments més mal pagats de la funció pública, tant apreciats en els vuitanta). El flux, pràcticament il·limitat fins ara, de joves treballadors, amb una formació actualitzada, oferint als empresaris una excel·lent relació capacitat-cost, s'estrancarà ràpidament, fent innecessàries, i fins i tot contraproductives, les subvencions actuals a la seva contractació.

Per altra banda, el canvi del mercat laboral, lluny d'atraure les dones a l'activitat, pot donar la possibilitat de retirar-se per uns anys, com va passar en els seixanta, per a tenir uns fills que han anat retardant o per a realitzar altres objectius personals, com cursar estudis o canviar de residència. L'oferta insatisfeta de llocs de treball farà cada cop més innecessari la conservació del lloc que ja s'ocupa. Sense entrar en el tema de la possible subvenció a la inactivitat.

Per altra banda, les facilitats donades anteriorment per a la jubilació anticipada, així com la tendència de les empreses a desprendre's "amistosament" (via

indemnització/atur/jubilació anticipada) dels seus treballadors grans poc qualificats (massa cars, en termes relatius), pot continuar en els anys que vénen.

En aquestes condicions, podem passar en pocs anys d'un mercat de treball pletòric de treballadors excedentaris a un mercat de treball farcit d'ofertes insatisfetes. Això s'haurà de reflectir per força en la política empresarial i en les polítiques governamentals, tant pel que fa a la reglamentació laboral com pel que fa la reglamentació referent als estrangers, que en bona lògica haurà de ser suavitzada.

I això ens porta directament al tercer punt.

3.3. La immigració estrangera

La previsible evolució del mercat de treball, tant en termes numèrics com, sobretot, en termes de segmentació de l'oferta i la demanda, fa que, si no canvia el signe expansiu de la conjuntura econòmica, el recurs a la mà d'obra estrangera sigui ineluctable, o potser caldria dir irrenunciable. Això xoca amb alguna de les idees més esteses fins ara: que la immigració estrangera és una mena d'invasió que cal aturar i que, en el futur, l'Europa Comunitària serà un espai tancat on els estrangers extracomunitaris no hi entraran.

De fet, malgrat les reticències i oposicions obertes d'alguns sectors de la població, cap país europeu no ha pogut renunciar fins ara als treballadors estrangers, ans al contrari; alhora que predica, de cara a Espanya, el tancament de les fronteres comunitàries i l'exigència de visats als estrangers, la R.F.A. ha rebut, amb pretextes humanitaris, 900.000 estrangers l'any 1989, dels quals sols un terç provenien de la R.D.A. També el Govern italià acaba de promulgar una *sanatoria* o regularització administrativa molt generosa, per la qual es proposa legalitzar, en els pròxims mesos, la presència de més de 300.000 estrangers, la majoria d'ells procedents de l'Àfrica del Nord. Això contrasta amb la política espanyola, que segurament per mostrar bona voluntat de cara a Brussel·les, aplica amb rigor cada cop més gran la denominada "Llei d'Estrangeria".

És el meu parer que, en el context de la competitivitat internacional que ha generat l'aprovació de l'Acta Única Europea i la pressió de la indústria japonesa i l'agricultura nord-americana, aquesta Llei d'Estrangeria, o com a mínim la seva aplicació, hauran de ser modificades (1) no per una qüestió de drets humans (que també!), sinó per causa de les pròpies necessitats de la nostra economia, que haurà de respondre a les transformacions del mercat de treball d'una manera competitiva. Que cadascú ho interpreti com vulgui.

Cal doncs, preveure un progressiu augment de la població estrangera procedent de països extracomunitaris. I s'ha de preveure perquè l'anticipació d'un fenomen inevitable, i des de molts punts de vista benèfic, pot evitar, si s'actua correctament, el sorgiment i extensió a casa nostra de "la cara lletja d'Europa": el racisme i la xenofòbia, la discriminació i la segregació. Catalunya, i Barcelona encara més, tenen l'experiència d'haver integrat en el passat un gran nombre d'immigrants d'altres terres, d'altra llengua i d'altres cultures. Fer honor a la nostra tradició en aquest terreny serà no sols evitar-se problemes, sinó donar una lliçó ben útil i necessària a una Europa que, potser de tan emigratòria en el passat (per a no dir de tan colonial), segueix volent creure que els mars i els aires del món han de viatjar en sentit únic.

La immigració extracomunitària no és la única, però, que ens confrontarà amb un repte, posant a prova la nostra capacitat d'integració i de convivència. La immigració procedent de països comunitaris, que segurament augmentarà amb l'ampliació de l'Acta Única, plantejarà igualment problemes, encara que d'un altre caire.

Si l'actitud respecte al ciutadà del Tercer Món és sovint de recel i de superioritat, els ciutadans europeus de països més rics que el nostre ens solen provocar d'entrada admiració i acceptació acrítica, per a no

1) Amb posterioritat a la data en què s'ha pronunciat aquesta conferència, el Director del "Instituto Español de Emigración", Sr. Aragón Bombín, que té cura ara de les qüestions d'immigració estrangera, ha declarat a Barcelona que "La Llei 7/1985 era bona pels vuitanta però no ho és pels noranta."

dir-ne sentiment d'inferioritat o "papanatisme". Per aquestes raons, l'impacte qualitatiu d'un nombre reduït d'aquestes persones pot ser important, sobretot si tendeixen a formar cercles separats i a ocupar i apropiar-se llocs privilegiats, propiciant una mena d'*apartheid* cultural.

Aquest perill em sembla particularment important a Barcelona, lloc privilegiat en molts aspectes, on la substitució de població a la que he al·ludit anteriorment pot ser protagonitzada en bona part per estrangers, no sols estrangers pobres en algun barri pobre, sinó també estrangers rics en els barris rics. Tot i essent normal que una gran ciutat allotgi més estrangers que la mitjana, crec que és un punt que mereix atenció, en particular en un espai tan sol·licitat com el de la ciutat de Barcelona.

La importància que concedeixo a aquest punt té relació, com es veurà, amb l'apartat següent, referent a l'envelliment de la població barcelonina.

3.4. L'envelliment

Com ja s'ha dit anteriorment, les previsions que hem fet per a la ciutat de Barcelona mostren que, en qualsevol hipòtesi, l'envelliment demogràfic és ineluctable.

Vull reiterar, abans de res, que el fenomen que anomena envelliment és, genèricament, una de les gran victòries de la humanitat que no es mereix un terme tan mal connotat com aquest. D'altra banda, la vellesa estadística, que sobrevé al travessar la línia fatídica dels 65 anys, es convenció pura: l'envelliment biològic és un fenomen continuat, que s'inicia el dia del naixement, mentre que l'envelliment social passa per diferents etapes, amb límits més o menys flexibles segons els llocs i els moments. El límit dels 65 anys, relacionat amb l'edat de jubilació, té menys sentit del que es pensa si es considera la gran quantitat de persones que tenen activitat econòmica reconeguda (mestresses de casa) i no se'n retiren, de persones que es retiren anticipadament per diferents procediments (entre els quals figura no sols la jubilació anticipada, sinó també l'atur i la invalidessa permanent) i les persones que es jubilen

més tard dels 65, bé sigui voluntàriament o bé sigui per reunir suficients anys de cotització.

Una consideració realista, i no tòpica, de la qüestió de l'edat ens portaria a desdramatitzar el tema, cosa encara més fàcil si s'entra en consideracions sobre la composició de la població activa, els nivells d'activitat, els mecanismes dels sistemes de pensions, l'evolució dels salaris i pensions i altres temes que no m'és donat de tractar aquí.

És evident que amb uns sistemes de pensions que tenen àmbit estatal, l'acumulació de persones grans en un lloc determinat no té perquè constituir un problema per aquest lloc, ans al contrari: algunes zones rurals de Catalunya i moltes d'Espanya tenen com a primera font d'ingressos les pensions dels seus jubilats, que constitueixen una forma indirecte de redistribució territorial de l'ingrés.

El problema que pot plantejar (i que no forçosament ha de plantejar) l'envelliment de determinades poblacions locals és, doncs, un problema social; un problema d'atenció i un problema de vida social de les persones grans.

En aquest sentit, i referint-me ja concretament a l'àmbit de la ciutat de Barcelona, vull dir molt clarament que el percentatge de població que representen o puguin representar les persones grans a tal o a qual barri o districte, em preocupa relativament poc; el que si em preocupa, i força, és el percentatge d'aquestes persones grans que es troben o es trobaran vivint sols i lluny dels seus parents i relacions de tota la vida.

Mentre Barcelona creixia, sempre hi arribava gent nova, però l'antiga s'hi quedava. Avui dia, l'arrelament a la ciutat és força superior a la del municipi mig de Catalunya. Molts barcelonins, com n'era jo, són de família barcelonina de fa molts anys. Fins no fa gaire, les famílies, en el sentit extens, no s'escampaven per tot el territori de la ciutat, sinó que es concentraven en determinats barris o zones, a distància "caminable" els uns dels altres. Això creava unes estructures de solidaritat de base familiar, i també veïnal, que

actualment s'estan perdent. La gent que ara és molt gran, a Barcelona, sol tenir encara fills i néts a Barcelona. Però la gent madura a Barcelona, té uns fills i néts que cada cop més se'n van de la ciutat, cercant una relació entre la qualitat de la vida i el cost de la vida que Barcelona no ha pogut o no ha sabut oferir. Quan aquestes persones madures siguin persones molt grans, els seus fills i néts seran lluny, o més ben dit, no seran a prop. Potser, en el millor dels casos, hauran estat substituïts per persones de característiques demogràfiques similars, més benestants: però no seran els mateixos.

L'emigració selectiva, la substitució de la població, si té un caràcter continuat i acumulatiu, crearà no sols un problema d'aïllament i desarrelament de les persones grans en els seus àmbits propis (el qual, evidentment tindrà no sols costos personals, sinó també econòmics, per a ells i per a la col·lectivitat), sinó que pot originar molt fàcilment una dil·luïció de la cultura barcelonina, una pèrdua del caràcter de la ciutat, una disgregació del seu teixit social, tant característic. Portat a l'extrem, podríem trobar-nos amb una ciutat urbanísticament ben pensada, activa des del punt de vista econòmic i del punt de vista cultural, però buidada de la seva gent. En una ciutat així, forçosament despersonalitzada, tot fóra a càrrec de l'administració: els serveis socials haurien de substituir la solidaritat natural entre parents i veïns, els serveis de cultura haurien d'inventar a cada moment allò que tradicions, costums i dinàmica popular feien per sí mateixes: "la ciutat feliç?".

4. Conclusió

Reproduiré literalment la conclusió que tancava el nostre informe per al Pla Estratègic Barcelona-2000:

"Les recomanacions de cara a una eventual política demogràfica municipal s'orienten menys a limitar el decreixement de la població, potser fins i tot saludable, que a frenar l'envelliment de la ciutat. Caldria, a tal fi, dissenyar una política municipal destinada a retenir de forma permanent els joves que actualment resideixen a Barcelona (1) i, molt particularment, les noves famílies que s'hi formin.

Aquest objectiu suposa en primer i principal lloc, l'establiment d'una política d'habitatge a l'abast, les modalitats de la qual no tenen cabuda en el present informe".

Reiteraré aquesta conclusió i recomanació, precisant i afegint que no s'ha de caure en el parany de considerar que un jove que marxa i un jove que arriba fan que no hagi passat res. Cal conservar joves a la ciutat, està clar, però és important que aquests joves siguin, en bona part, *els joves de la ciutat*. Potser caldria començar a considerar la qüestió de forma no sols demogràfica sinó també ecològica i començar a preocupar-se de la preservació de l'espècie "barcelonensis", espècie de gran interès que no es troba en vies d'extinció però sí relativament amenaçada.

Si aquesta afirmació provocadora pot donar lloc a un debat apassionant, em consideraré molt satisfeta.

1) La població de 15 i 29 anys, encara molt nombrosa, representava l'any 1986 el 30% dels habitants de Barcelona.

